9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

Proceedings of the 9th International Congress on Cyprus Studies

24-25 Nisan / April 2014

Editör / Edited by
Naciye Doratlı

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları
Eastern Mediterranean University Publications
2015

ISBN: 978-975-8401-98-7

İçindekiler / Table of Contents

Sunuş / Preface ..... **iii-iv**

İçindekiler / Table of Contents ..... **v-vii**

Kıbrıs Masallarında Geçen Kültürel Değerlerin İzleri
Atiye NAZLI 1-13

TBMM Zabıt Ceridelerinde Zürih ve Londra Antlaşmaları
Aydın BEDEN 15-46

Kıbrıs'ta Askerlikten Muafiyet Vergisi (Bedel-i Askeri)
Cemil ÇELİK 47-68

İngiliz Döneminde Kıbrıs'ta Tenassur (Hristiyanlaştırma) Hakkında Bir Rapor
Diren ÇAKILCI 69-77

The Effects of Isolation on the Turkish Republic of Northern Cyprus
M. Emre GÖRGÜLÜ 79-93

Meis (Megisti), Karaada (Rho) ve Fener Adası (Hypsili)'nın Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorununa Muhtemel Etkileri
Gökhan AK 95-110

Kıbrıs'taki Egemen İngiliz Üsleri ve Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunundaki Yerleri
Ulvi KESER - Gökhan AK 111-127

Karpaz Bölgesi İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Karpaz Milli Parkına (Karpaz Özel Çevre Koruma Bölgesine) Yönelik Tutumları
Gülizar EROĞLU - Şerife GÜNDÜZ 129-152

Osmanlı Döneminde Kıbrıs Saray Vergisi
Güven DİNÇ 153-164

XVIII. Yüzyıl Kıbrısı'nda İngiltere Konsolosluk Tercümanları
Hakan YAZAR 165-177

Türkiye'nin Kıbrıs Politikasını Belirleyen Olaylar (1923-1960 Yılları Arası)
Hasan CİCİOĞLU - Turgay Bülent GÖKTÜRK 179-199

The Effect of Cultural Background on Housing Exterior Space Identity of three villages in Northern Cyprus: Bahçeli, Karaman, Lapta
Melek ERÇAKICA - Mukaddes FASLI 201-223

XX. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs'ta Türk Düğünlerinin Maliyeti Üzerine Bir Değerlendirme
Meral DEMİRYÜREK 225-231

Kıbrıs Gazilerinden Anılar
Mustafa BAKAN 233-238

Culture as a Tool for Urban Branding- Redeveloping an Historical District as a Cultural Focal Point
Case: Girne- Historical District Behind the Harbour (Liman arkası)
Müge RIZA 239-246

The Use of Media in Disowning A Family Member and in Dissolving A Business Partnership
Nurten KARA 247-253

1960'tan Günümüze Kıbrıs'ta Ortaklıkçı Demokrasi
Pınar Erkem GÜLBOY 255-264

Acculturation in English Preparatory School (EPS), Eastern Mediterranean University
Salih GÜRSOY 265-277

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Toprak Erozyonu Risk Değerlendirmesi
Sibel KUTOĞLU 279-304

Kıbrıs'ta Türk Mukavemet Teşkilâtı'nda (TMT) Uygulanan Propaganda Usulleri ve Özellikleri
Soyalp TAMÇELİK 305-340

Kıbrıs'ta Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Engelli Bireylere Bakış Açısı Nasıldır?
F. Sülen ŞAHİN KIRALP - Ülkü P. ABİDOĞLU 341-352

Kıbrıs Rum Halk Biliminde Masalda ve Dilde Türk Kültür Öğeleri
Şevket ÖZNUR - Mahmut İSLÂMOĞLU 353-376

Okul Öncesi Öğretmenliği ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümlerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyal Uyum Becerilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi: KKTC Örneği
Tuba HİM - Handan GENÇGEL 377-385

Uluslararası Güvenlik Stratejileri Bağlamında Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adasında Askeri Oluşumlar ve Yarına Yansımaları
Ulvi KESER 387-412

İngiliz Döneminde Kıbrıs'ta Tenassur (Hristiyanlaştırma) Hakkında Bir Rapor

Diren ÇAKILCI*

Giriş

İslam hukukunda kendi isteğiyle dinden çıkmaya irtidad, dinden çıkan kişiye, erkek ise mürted, kadın ise mürtedde denir. İslam dininde olup İslam'ı inkarda ısrar eden mürtedin cezası ölüm, mürteddenin ise tekrar İslam'a dönüşüne kadar hapistir. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, s. 82.) İrtidad hareketlerinde gayr-i müslim olup İslam'a geçme hadisesine ihtida denirken, İslam olup Hristiyan olmaya tenassur yani nasranileşme denir.

Osmanlı Devleti idaresinde, özellikle Tanzimat Fermanı'nın getirdiği serbestiyet sayesinde Kıbrıs'ta nadir de olsa tenassur hadiseleri yaşanmıştır. Yaşanan tenassur vakalarının mahkemeye taşındığı ve şeriyye sicillerine kaydedilerek günümüze ulaştığı görülmektedir. (Erdönmez, *Şeri'ye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı - 1839-1856.*)

1878 tarihinde ada idaresinin İngiltere'ye geçmesi ile Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman nüfusun hukuk ve eğitim alanındaki faaliyetlerinin yürütülmesi ve işlerinin görülmesi Osmanlı Devleti himayesine bırakıldıysa da, İngiliz yönetiminin yarattığı dini ve fikri özgürlük ortamı, bazı tenassur hadiselerinin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak söz konusu bu hadiselerin, aslen İslam olanlar tarafından mı, Osmanlı idaresi zamanında ihtida edenler tarafından mı, yoksa *linobambaki* denilen gizli hristiyanlar tarafından mı gerçekleştirildiği bilinmemektedir.

İngiliz idaresi döneminde topluca tenassur hadiselerinin yaşandığına dair ilginç bir kayıt ise 1905 tarihine ait Kıbrıs'tan İzmirli Mustafa Şükrü imza ve mührüyle gönderilen bir rapordur.

Tenassura Dair Bir Rapor

İngiliz İdaresi döneminde Kıbrıs'ta Müslümanların topluca tenassur ettiğine dair tespit edilen tek belge 23 Temmuz 1905 tarihlidir. Misafir olarak Kıbrıs'ta bulunan İzmirli Mustafa Şükrü mühür ve imzasıyla sadarete gönderilen bu raporda; Kıbrıs adasındaki Müslüman ahalinin gafletleri ve eksiklikleri ile Hristiyanların gayretli girişimleri sonucunda, birçok bölgede bulunan Müslüman ahalinin tenassur ettiği ve bu nedenle önlem alınması gerektiğinden bahsediliyor. Rapora göre tenassur vakalarının yaşandığı köyler;

- Leymosun Kazası'nda ahalisi tamamen tenassur edenler: Korfu, Lanya, Aya Antihona, Monağrul, Dora, Tirimiklini, Limnad.

* Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

- Leymosun Kazası'nda ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Yukarı Civiya ve Fasulla.
- Tuzla Kazası'nda ahalisi tamamen tenassur eden köyler: Vavilya, Laya, Ayos, Şirocibya, Anglisiya, Vavacisniya, Psemadizmeno.
- Tuzla Kazası'nda ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Ay Totoro, Bağçalar, Çite.
- Baf Kazası'nda ahalisi tamamen tenassur eden köyler: Peba ve İpşahi.
- Baf Kazası'nda ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Milya, Hirinya, Yeroşibu, Aya Varvara, Girit Marot, Aya Markor.

Mustafa Şükrü, Lefkoşa Kazası hakkındaki bilgisinin kısıtlı olduğundan bahisle sadece "Kambo ve Çakkisdira" isimli köylerin tenassur ettiğini, Mağusa ve Girne kazalarının ise uzaklıkları nedeniyle dini durumlarından bahsetmeye muktedir olmadığını aktarmıştır. Ayrıca, adada bulunan Müslümanların önemli bir kısmının Türkçe bilmeyip Rumca konuşmakta olduğu ve Yunan vaizlerin köyleri dolaşarak vaazlar verip, söz konusu bu ahaliyi kandırmak ve Hristiyanlaştırmak için çaba sarfettiklerini belirtmiştir. Tüm bunlar karşısında ada Müslümanlarının o tarihe kadar hiçbir hayrete düşmedikleri ve tepki göstermedikleri anlatılmıştır. Hükümetin resmi istatistiklerine göre, adada 60.000 Müslüman nüfusu mevcut olup, söz konusu bu tenassur vakalarının önü alınmazsa bu nüfusun gittikçe azalacağı tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağı vurgusu yapılmıştır. Son olarak, söz konusu hadiselerin gerçekliğinin araştırılması için adada dini mesuliyeti bulunan görevliler ile özellikle tapu dairesinden detaylı bilgi alınabileceği belirtilmiştir. (*BOA., A.MTZ.KB.*, 2/95, Belge 1; *BOA., DH.MKT.*, 1010/77, Belge 6; *MA.FE.*, Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 1.)

Aktarılan rapor oldukça dikkat çekici olmakla birlikte, tenassura dair verilmiş olan bilgilere şüphe ile yaklaşılmasında fayda vardır. Zira ada tarihinde bu çapta büyük bir tenassur hadisesi yaşandığına ilişkin bir bilgiye bugüne kadar yapılan çalışmalarda rastlanmamaktadır. Osmanlı yönetimi de rapora şüphe ile yaklaşmış olacak ki Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakında 1010 dosya ve 77 gömlek numarası ile kayıtlı belgeler şüphemizin esaslı olduğuna dair veriler içermektedir.

Rapora Dair İnceleme

Kıbrıs Müftüsü'nün yazısıyla sadarete sunulan söz konusu raporun yarattığı endişe üzerine, konunun tahkiki ve gerekenin yapılmasına dair 11 Eylül 1905 tarihinde sadaret tarafından meşihate emir gönderilmiştir. (*BOA., DH.MKT.*, 1010/77, Belge 2.) Söz konusu emir üzerine hemen ertesi gün Kıbrıs Niyabetine tahrirat gönderilmiştir. Tahriratta Müslüman ahali eşraf ve uleması tarafından talep edilip Kıbrıs müftüsü aracılığıyla merkeze gönderilen, Yunan rahiblerinin İslam köylerini dolaşıp, iğfalatda bulunmalarına önlem olarak Mehmet Ziyai Efendi'nin, seyyar vaiz tayin edilmesi meselesinin iç yüzünün araştırılması ve

niyabetin görüşünün derhal meşihate bildirilmesi emredilmiştir. (*MA.FE.*, Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 3.) 12 Eylül tarihli bu emrin akabinde 16 Eylül 1905'te ikinci bir tahriratla zeyl olarak gönderilen Mustafa Şükrü'nün raporu ve Müftü Efendi'nin tahriratının incelenmesi ve hakikatin araştırılması emredilmiştir. (*MA.FE.*, Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 4.) 12 ve 16 Eylül tarihli meşihat emirlerine cevaben Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi tarafından meşihate gönderilen ayrıntılı açıklamada; görevine başladığı beş yıldan beri Kıbrıs'ta tenassura dair hiçbir bilginin kendisine ulaşmadığı, ancak konunun mahiyeti nedeniyle söz konusu iddiaların tek tek Tuzla, Leymosun ve Baf Kazalarından tahkik edildiği ve bu tahkikat sonucunda, adanın tebeddül-i idaresi esnasında yani 25-28 sene önce söz konusu kazaların Hristiyan köylerinde bazı kimselerin irtidad ettikleri, ancak bu kimselerin Rumca konuşan ve İslamiyetten bi-haber kimseler olduğu anlaşıldığı belirtilmiştir. Tenassurun diğer Müslüman ahaliye yayılmasını önlemek maksadı ile o tarihte konunun İstanbul'a bildirildiği ve önlem olarak 1884 senesinde tahsisatları Maarif Nezareti'nden ianeten karşılanmak üzere adada gerekli miktarda İslam mektebi açılması ve ayrıca köyleri dolaşarak Müslüman çocuklarının mekteblere devam ve teftişat ve gerekli nasihatleri yapmak üzere Maarif Nezareti'nden iki muvazzaf müfettişin tayin edilmesine karar verildiğine dair bilgi verilmiştir. Ayrıca, mahalli maarif ve evkaf tahsisatından da yüzü aşkın ibtidai mektebi açılarak her köyde eğitim ve öğretimle dini vaazların gerçekleştirilmesine dikkat edilerek yirmi seneden beri tenassur belasının def edildiği bildirilmiştir. Bunlarla birlikte yaveran-ı şehriyariden Süleyman Paşa'nın biraderi bahriye miralaylarından Kıbrıslı Hacı Abdülhamid Efendi emekli olup Kıbrıs'a gelmiş ve beş altı seneden beri 2.000 lirayı aşkın bir meblağ bağışlayarak birçok Müslüman köyüne yeni mektebler ve camiler inşa ettirmiş, tamire muhtaç olanları tamir ettirmiş ve ayrıca Beyazıt Dersiamlarından Mustafa Efendi gibi alimleri adaya getirerek köylerde vaaz vermelerini ve ahaliyi din-i İslam ve hilafet-i kübraya yaklaşmaları için telkin ettikleri de Osman Nuri tarafından beyan edilmiştir. Tüm bu girişimlerle tenassurun tamamen ortadan kaldırıldığını bildiren Naib Osman Nuri Efendi beyanatında, seyyar vaiz olarak atanması istenen Mehmet Ziyai Efendi hakkında da bilgi vermeyi ihmal etmez. O'na göre, Müftü Ali Rıfkı Efendi ile tayinini talep ettiği Mehmet Ziyai Efendi amca-yeğendirler. Ayrıca bahse konu Mehmet Ziyai Efendi mesleğin gerekliliklerini yerine getirememesi nedeniyle daha önce Mekteb-i İdadi Ulum-ı Diniye muallimliğinden ihrac edildiğini bildirmiştir. İzmirli Mustafa Şükrü imzasıyla sadarete gönderilen raporun da Ali Rıfkı Efendi ve Mehmet Ziyai Efendi'nin ortak girişimi olup tamamen şahsi menfaat elde etmek emeliyle hazırlanmış bir rapor olduğunu iddia etmektedir. Tüm bunlar üzerine endişeye mahal olmadığı ve yirmi seneden beri önü alınan tenassurun adada İslam din ve eğitiminin ilerlemesine engel olmadığı ve bu ilerlemenin gittikçe hızlandığı vurgulanmıştır. (*BOA.*, *A.MTZ.*, 3/16, Belge 3.)

Aynı konuya dair meşihatin yanında Dahiliye Nezareti de konu ile ilgilenmiş ve bu hususta gerekli araştırmanın yapılması için Kıbrıs Niyabeti'ne 27 Eylül 1905 tarihinde yazı gönderilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 1.) Naib Osman Nuri Efendi'nin 12 Kasım 1905 tarihli cevabında Meşihate vermiş olduğu bilgileri yeniden tekrar ettiği ve tenassur raporunun da Müftü Ali Rıfkı ile biraderzadesi Mehmet Ziyai Efendi tarafından şahsi menfaat elde etme emeliyle hazırlandığı bildirilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 7.)

Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi'nin bu iddiaları karşısında merkezin meseleye temkinli yaklaştığı ve Mehmet Ziyai Efendi'nin seyyar vaiz olarak tayin edilmediğini görüyoruz. Öyle ki Mehmet Ziyai'nin seyyar vaiz olarak tayin edilmesine dair talepler, gerek eşraf ve ulemanın mazbataları ve gerekse Müftü Ali Rıfkı'nın sadarete gönderdiği tahriratı ile Ocak 1906 tarihinde tekrarlanmıştır. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 3; *BOA., A.MTZ.,* 3/16, Belge 4.) Tekrarlanan talepte, Yunanlı rahiplerin özellikle merkezden uzak olup maariften yararlanamayan ve Türkçe konuşamayan Müslüman ahaliyi iğfal ederek onları tenassur etmeye teşvik ettiklerinden bahsederek, bu ahalinin korunması için dini ilimlerde ve akli ve nakli fenlerde ehliyeti olan ikna etme kabiliyetine sahip ve Yunancaya da hakim olan bir zatın köyleri dolaşarak İslam dinine dair telkinde bulunması gerektiği ve bunun için daha öncede belirtildiği gibi Mehmet Ziyai Efendi'nin uygun olduğu ve kendisinin bu göreve tayini için Dahiliye Nezareti'nden yeniden talepte bulunulmuştur. Ahalinin mazbatasında ayrıca, Mehmet Ziyai Efendi'nin hal-i hazırda Hicaz demiryolu için iane toplamak maksadı ile köyleri dolaştığı ve bu sırada vaazlar da vererek oldukça etkin bir hizmet sağladığı belirtilerek, seyyar vaizlik görevini de hakkı ile yapabileceğine dair kanaatler bildirilmiştir. Kıbrıs Müftüsünün bu konudaki ısrarı üzerine Dahiliye Nezareti'nin konuyu sadarete intikal ettirdiği ve gerekli emrin alınması halinde bilginin kendilerine niyabet vasıtası ile bildirileceği iletilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 4.)

Tenassur iddialarının devam etmesi ve Müftü ile Naib Efendilerin merkeze gönderdikleri bilgiler arasındaki büyük tezat, Dahiliye Nezareti'nin dikkatini çekerek soruşturmanın derinleştirildiği ve konunun aydınlatılmaya çalışıldığı görülmüştür. Buna bağlı olarak Naib Osman Nuri'nin Kasım 1905 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği ve adadaki tenassur iddiaları ile söz konusu tenassur raporuna dair ayrıntılı bilgi içeren cevapta Ocak 1906'da Maarif Nezareti'ne havale edilerek verilen bilgilerin doğrulanması talep edilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 2.) Maarif Nezareti'nin İbtidai Mektebler İdaresi'ne havale ettiği konunun Osman Nuri Efendi'nin vermiş olduğu bilgilerin doğrulanması ve adada yirmi seneden beri tenassur hadisesi yaşanmadığını bildirmesi üzerine, Maarif Nezareti'nin Dahiliye'ye ilettiği görüşte, zaten daha önce Maarif Nezareti'nce tayin edilen müfettişlerin görevde olduğu ve yeniden bir seyyar vaiz tayininin gerekli olmadığı, sadece söz konusu müfettişlerin görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri için teşvik edilmeleri ve özellikle Kıbrıs

Naibinin tenassur tehlikesine karşı gerekli girişim ve çabayı göstermesi hususunda kendisine nasihat edilmesinin yeterli olacağı Şubat 1906 tarihinde bildirilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 8.) Tüm bu yazışmaların Meşihatte toplanıp Mart 1906'da sadarete iletildiği ve halen vaiz tayini gerekli görülmesi durumunda maaş tedariki lazım geleceği bildirilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 9; *BOA., A.MTZ.,* 3/16, Belge 2.) Sadaret de gereğinin yapılması için Dahiliye'ye emir vermiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 10.)

Dahiliye Nezareti seyyar vaiz tayin edilmesine dair son kararı vermek için adanın din ve eğitim bakımından durumunun detayları ile öğrenilmesine ihtiyaç duyduğu ve bunun üzerine Kıbrıs Niyabetine gönderdiği 13 Mart 1906 tarihli emirle bazı soruların cevaplanmasını istediği görülmektedir. Herşeyden önce yirmi seneden beri Kıbrıs'ta tenassur hadisesinin yaşanmadığı ve eğitimin günden güne iyiye gittiğine dair Maariften alınan bilgilerin doğruluğu belirtilerek, tüm bunlara rağmen müftü ve bazı eşraf ve müttehizandan gelen talepler ile niyabetden gelen yazılar arasındaki tezat nedeniyle şu soruların aydınlığa kavuşturulması istenmiştir. Niyabete yöneltilen sorular:

1- Hal-i hazırda adada kaç vaiz vardır?
2- Bu vaizler nerelerde, ne kadar maaşla ne suretle görev yapmaktadırlar?
3- Vaizlerin maaşları nereden verilmektedir?
4- Vaktiyle maarif nezaretinden gönderilen müfettiş hala görev yapmakta mıdır? Açıldığı bildirilen okullara devam eden talebe sayısı nedir?
5- Açılan okullardan ve vaizlerin nasihatlerinden ciddi suretde istifade olunmakta mıdır?
6- İrtidadın önü alınabilmiş midir?

Sorular yanında niyabete verilen emirde İslam müesseselerinin sürekli olarak teftiş edilmesi ve vaiz efendilerin de ahaliye nasihat ve İslam esasları hususunda gerekli vaazları yerine getirmesi istenmiştir. (*BOA., A.MTZ.,* 3/16, Belge 5.)

Kıbrıs Naibi Osman Nuri imzasıyla söz konusu emir üzerine 4 Haziran 1906 tarihiyle Dahiliye Nezareti'ne yazılan cevapta, konunun aydınlatılması için geniş bir tahkikat yapıldığı ve Kıbrıs'ta bulunan toplam altı kazanın naibleri ile İslam Mektebleri Müfettişi'nden konuyla ilgili bilgi istendiği ve detaylı bir rapor hazırlandığı görülmektedir. Osman Nuri Efendi'nin cevabına göre, adanın tebeddül-i idaresi esnasında asılları mechul bazı kimselerin tenassur ettikleri ancak o dönem alınan tedbirlerle bunun yayılmasının durdurulduğu tekrar edildikten sonra 1895 senesinde Kıbrıs Meclis-i Kavanin'inde kabul olan maarif kanunu hükümlerince Kıbrıs Niyabet-i Şeriyyesi başkanlığında ulemadan oluşan bir imtihan heyeti huzurunda dini bilimlerden ve sair derslerden sınav olan ve şehadetname alan muallimler ile imam ve vaizlerin mekteb ve camilere tayin olunmakta olduğu, bu nedenle resmi kayıtların dikkate alınması gerektiği belirtilmiş, resmi kayıtlara göre hal-i hazırda 145 mektebde 159 muallim bulunmakta olduğu, bu mekteblere 5131 Müslüman öğrencinin devam ettiği ifade edilmiştir. Mahalli hükümet ianesi ve maarif vergisi adıyla Müslüman

ahaliden toplanan senelik 2800 kusur İngiliz Lirası bu mekteblere sarf olunmakta ve yine iki adet Müslüman ve iki adet İngiliz müfettiş bu mektebleri daima teftiş etmekte olduğu Osman Nuri Efendi'nin cevabında yer alan diğer bilgilerdendir. Bunların yanında Lefkoşa ve mülhakatda tahsisatı evkaf-ı mahalliyeden karşılanan yirmiyi aşkın cami vaizleri ve hayır sahiblerince tahsis olunmuş medrese müderrisleri tarafından Müslüman ahaliye dini telkinat ve talebeye eğitim verilmekte olduğu; ayrıca tahsisatı maarif nezaretinden karşılanan ve 1884 senesinde açılan 14 ibtidai mektebi muallimleri ile Baf Kasabası'nda bir bab medresenin üç nefer müderrisi hem tedrisat hemde Müslüman ahaliye telkinat ve vaaz verdikleri; bunlarla birlikte maarif nezaretinden 700 ve 300'er guruş maaşla tayin edilen ve köyleri dolaşarak okulları teftiş etmekle görevli iki müfettişin görevlerini hakkıyla sürdürmeleri hususunda kendilerine emir gönderilmesi için Maarif Nezareti ile yazışmaların sürdüğü belirtilmiştir.

Mehmet Ziyai Efendi'nin seyyar vaiz tayini meselesine gelince söz konusu şahsın tamamen şahsi menfaat elde etme gayesiyle tenasur iddialarını ortaya attığı tekrar edilmiştir. Hal-i hazırda adaya bir seyyar vaiz tayin edilmesinin gayet hayırlı ve etkili olacağı ancak böylesine önemli bir vazifenin Mehmet Ziyai Efendi gibi gerekli vasıfları taşımayan, Osmanlı Devleti'ne sadakati ve adada Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını gözeteceği şüpheli bir kişinin tayin edilmesinin oldukça sakıncalı olduğu Naib Efendi tarafından belirtilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 16.)

Görüş ve önerilerini kaza naibleri ile maarif müfettişinin raporları ile destekleyen Osman Nuri Efendi, söz konusu bu raporları da merkeze sunmuştur. 25 Nisan 1906 tarihli Kıbrıs Niyabeti emri üzerine, bölgelerine dair raporlar hazırlayan naiblerin verdiği bilgiler konunun aydınlatılması hususunda oldukça dikkat çekicidir.

Leymosun ve Baf Naibi Abdurrahman Niyazi Efendi'nin verdiği bilgilere göre; Leymosun Kazası'nın bazı köylerinde yirmi beş sene evvel bazı tenassur vakaları yaşanmışsa da bunların asılları mechul olub tiynet-i asliyeleri üzerine tenassur ettikleri bildirilmektedir. Baf Kazası'nda ise tenassur vuku bulmamıştır. Maarif Meclisi'nin çalışmalarıyla her köy ve kasabada okullar açılmış ve böylece tenassur vakaları ortadan kalkmıştır. Baf ve Leymosun kazasında bulunan Müslüman ahali diyanetlerinde müstakimdir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 12.) Tuzla ve Mağusa Naibi Ahmet Hulusi Efendi'ye göre de bugüne kadar görev bölgesindeki Müslüman ahaliden bir kişi dahi tenassur etmemiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 13.) Lefkoşa ve Girne Naibi Mehmet Ziyaeddin Efendi ise ada merkezinden uzak olan bazı köylerde hakikaten adanın tebeddül-i idaresi esnasında sayıları oldukça sınırlı bazı tenassur hadiseleri yaşanmışsa da bunların asılları mechuldur. 15-20 seneden beri çok nadir bazı hadiseler yaşansa da özellikle tenassur ihtimali bulunan merkezlerde Osmanlı Mektebleri tesis edilmiş ve tenassurun önü alınmaya çalışılmıştır. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 15.) Son olarak Kıbrıs Mekatib-i İslam Müfettişi Ahmet Efendi'nin

verdiği bilgilere göre, adanın İngiltere yönetimine geçişi ile birlikte oluşan serbestiyet üzerine Tuzla, Leymosun kazalarındaki birkaç köyde ve Lefkoşa Kazası'nın Lefke Nahiyesine bağlı Dillirga Kasabası'nda bir köyde asılları mechul bazı kişilerin tenassur ettikleri, ancak gerekli yerlere okullar açılarak bunun yayılmasının engellendiği bildirilmiştir. (Söz konusu kaza ve köyler, Kıbrıs'ta tenassur hadiseleri yaşandığına dair 1898 tarihli bir belgede de aynen belirtilmekte olduğundan Maarif müfettişinin vermiş odluğu bilgilerin doğru olma ihtimalini artırmaktadır. 1898 tarihli belgede, Lefkoşa Kazası'na bağlı Dillirga Nahiyesi'nin Koçina Köyü, Leymosun Kazası'nin Evdim Nahiyesi'ne bağlı Siligu Köyü ve yine Lefkoşa Kazası'na bağlı Luricina Köyü'nde tenassur hadiseleri yaşanması nedeniyle buralara birer mekteb inşası ve birer muallim tayinine dair niyabet ve müftülüğün uzlaşısı ile merkeze bilgi verildiği görülmektedir. *BOA., Y.MTV.,* 180/77, Belge 1,2.) Kıbrıs'ta tenassura dair Mısır'da "Türk" varakası ile bazı Arabi gazetelerde aynen yer verilen havadisler ise Kıbrıs Müftüsü'nün biraderzadesi Mehmet Ziyai Efendi tarafından şahsi menfaatlerinin temini gayesiyle neşr ettirilmekte olduğu müfettiş tarafından bildirilmiştir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 14.)

Kaza naibleri ve maarif müfettişinin verdiği bilgiler ışığında Dahiliye Nezareti'ni bilgilendiren Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi'nin cevabı üzerine, Kıbrıs'a seyyar vaiz tayininin askıya alındığı ve Mehmet Ziyai Efendi'nin de tayin edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Haziran ve Temmuz 1906'da ada ileri gelenleri ile müftünün Mehmet Ziyai Efendi'nin tayinine dair taleplerini üçüncü kez tekrarladıkları görülmektedir. Taleplerde Yunanlı rahiplerin Müslümanları iğfale devam ettiğinden bahisle seyyar vaiz olarak tayin edilecek Mehmet Ziyai'nin bu hizmetin yerine getirilmesinde muktedir olacağı iddia edilmektedir. (*BOA., DH.MKT.,* 1010/77, Belge 17,18.)

Tüm bu yazışmalar üzerine tenassura dair rapora itibar edilmeyip, adaya bir seyyar vaiz tayin edilmediği Mehmet Ziyai Efendi ve yandaşlarının seyyar vaiz tayinine dair taleplerinden vazgeçmemesinden anlaşılmaktadır. Mayıs 1910 tarihinde meşihate gönderilen bir talepte, adadaki Müslümanların tenassur hadiselerinin devam ettiği ve bunun için seyyar vaiz tayin edilmesi gerektiği belirtilerek, merkezde bu vasıflara sahib bir kimsenin olmaması halinde adada mevcut olduğu belirtilmiştir. (*MA.FE.,* Kutu.6, Dosya.46. Gömlek.59. Belge 1.) Yine bizzat Mehmet Ziyai imzası ile Mart 1911 tarihli bir raporda, 1905 yılında Mustafa Şükrü imzası ile gönderilen raporda yer alan çoğu köy isminden bahsedilerek, buralarda tamamen ve kısmen tenassur hadiseleri yaşandığı belirtilip, bunun engellenmesi için bu sefer iki adet seyyar vaiz tayin edilmesi gerektiği belirtiliyor. Mehmet Ziyai Efendi seyyar vaiz olarak Baflı Hoca Sait Efendi'yi önerirken ikinci vaiz olarak kimseyi önermemiştir. (*MA.FE.,* Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 6.)

Sonuç

Kıbrıs Adası'nın İngiliz yönetimine geçmesi ile birlikte adada bazı tenassur olaylarının yaşandığı belgelerle ortadadır. Ancak tenassur eden bu kimselerin, zaten tiynet-i asliyeleri ve Rumca konuşmaları sebebiyle tenassur etmeleri tabiidir. Müslümanların topluca tenassur ettiklerine dair bir bilgi olmamasına rağmen, elimizdeki tek kayıt olan ve bu çalışma ile derinlemesine incelenen 1905 tarihli raporun ise kanaatimizce gerçek olmadığı, gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Kıbrıs Niyabeti'nin yapmış oldukları tahkikatlar ve elde ettikleri bilgiler de ortaya koymaktadır. Arşiv belgeleri ışığında, söz konusu bu raporun gerçekten de Müftü Ali Rıfkı Efendi ve yeğeni Mehmet Ziyai Efendi'nin tasarısı olduğu ve Osmanlı devlet yöneticilerini yanıltarak şahsi menfaat elde etme çabasına giriştikleri yerine anlaşılmaktadır. Öyle ki Ali Rıfkı Efendi'nin buna benzer bazı müracaat ve icraatlarında şahsı ve yakınları adına menfaat elde etmeye çalıştığına dair başka örnekler de vardır.(*MA.FE.,* Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.42. Belge 1, 2.) Ali Rıfkı Efendi'nin diğer girişimlerinde olduğu gibi söz konusu bu tenassur raporu meselesinde de Kıbrıs Naibi ile ters düştüğü ve Naib Osman Nuri Efendi'nin gerekli tahkikat ve delillerle Osmanlı yöneticilerinin yanılmasını engellemeye çalıştığı bir gerçektir. Aradan bir kaç sene geçmesine rağmen Mehmet Ziyai Efendi'nin seyyar vaiz tayin edilmesine dair taleplerin devam etmesi, söz konusu ismin çabalarının başarısız olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tenassur raporuna istinaden seyyar vaiz tayin edilmesine dair çeşitli tarihlerde farklı isimlerin imzası ile İstanbul'a gönderilen taleplerin dikkat çekici ortak özelliği ise aynı amaç ve fikre hizmet eder uslubla kaleme alınmış olmaları ve benzer ifadeler içermeleridir.

Sonuç olarak, adanın İngiliz idaresine geçmesiyle, Yunan rahiplerinin çabaları sonucu, bazı tenassur hadiselerinin yaşandığı, buna bağlı olarak Osmanlı Devleti ve adada bulunan İslam makamları sayesinde, özellikle tenassur tehlikesi bulunan yerlerde, İslam mektebleri açılarak ve muallim, imam, vaiz gibi görevlilerin sayısının artırılarak Müslüman ahalinin dini konularda bilgilendirilmeleri sağlanmış ve tenassur hadiselerine engel olmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak, Osmanlı Devleti idaresinde dahi nadiren yaşanan bireysel tenassur hadiselerinin bu dönemde de yaşandığı bir gerçek olmakla birlikte, Kıbrıs İslam ahalisi içinde toplu tenassur hadiselerinin yaşandığı iddiası çok afaki bir yorum olacaktır.

Kaynakça

M. Zeki PAKALIN, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II.
Celal ERDÖNMEZ, Şeri'ye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856), Doktora Tezi, Isparta, 2004.

Kıbrıs Milli Arşivi:
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46. Gömlek.59. Belge 1.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 6.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.42. Belge 1.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.42. Belge 2.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 3.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 4.
MA.FE., Kutu.6, Dosya.46, Gömlek.77, Belge 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:
BOA., A.MTZ.KB. 2/95, Belge 1;
BOA., A.MTZ.KB., 3/16, Belge 2.
BOA., A.MTZ.KB., 3/16, Belge 3.
BOA., A.MTZ., 3/16, Belge 4.
BOA., A.MTZ., 3/16, Belge 5.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 1.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 2.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 3.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 4.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 6.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 7.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 8.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 9;
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 10.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 12.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 13.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 14.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 15.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 16.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 17.
BOA., DH.MKT., 1010/77, Belge 18.
BOA., Y.MTV., 180/77, Belge 1.
BOA., Y.MTV., 180/77, Belge 2.